

УНР, ЗУНР, а також важливих етапів національного державотворення, пов'язаних із Карпатською Україною 1939 р. та Українською державою, проголошеною 1941 р. Автор також прослідкувала участь діячів товариства «Просвіта» у парламентських структурах Австро-Угорської імперії (Галицький сейм, Державна рада 1860-ті – 1918 рр.), Російської імперії (українські парламентські громади в Державних думах), сеймі Польщі, парламенті Чехословаччини (1920–1930-ті рр.), українських парламентських структурах (Центральній Раді, Українській Національній Раді ЗУНР, Трудовому конгресі тощо). Узагальнивши фактичний матеріал, нагромаджений своїми попередниками, О.В.Малюта суттєво його доповнила й систематизувала.

Працю слід вважати значним внеском у сучасну українську біобібліографістику, оскільки поряд із висвітленням громадської та державницької діяльності членів «Просвіти» автор подала детальні списки джерел і літератури до конкретних біографій. Вони допомагають з'ясувати форми й ступінь участі діячів організації в громадсько-політичному житті та національному державотворенні українського народу (XIX–XX ст.). Разом із тим кожна постать чітко прив'язана до теми дослідження «Просвіта» у формуванні й реалізації державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша половина XX ст.). Зважаючи на те, що чимало постатей маловідомі або невідомі загалом своєю діяльністю у товаристві, однак знані як співробітники органів державної влади в добу визвольної боротьби 1917–1920 рр., дослідниця прагнула розкрити маловідомі факти їх громадської та політичної роботи. З-поміж наведених біографій членів «Просвіти» є чимало таких, що вперше зустрічаються у вітчизняній історичній літературі. Варто вказати на масштабність проведеної автором роботи, котра співмірна за своїми результатами з працею цілого авторського колективу. Загалом монографія О.В.Малюти є суттєвим внеском у вивчення товариства «Просвіта», яке відіграло величезну роль у новітній українській історії.

¹ Дорошенко Д. «Просвіти на Великій Україні (зі спогадів)». – Л., б/д. – С.8.

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.3830. – Оп.1. – Спр.9. – Арк.90.

Т.С.Осташко (Київ)

Кривець Н.В.

Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – 322 с.

Останніми роками історична наука поповнилася чималою кількістю монографій, присвячених висвітленню участі України у міжнародному житті. Зокрема було опубліковано праці, на сторінках яких аналізуються історичні події, пов'язані із становленням вітчизняної дипломатії доби Української Народної Республіки – періодів Центральної Ради й Директорії, гетьманської України та УСРР. Однак донедавна була відсутня фахова наукова монографія, цілісно присвячена зв'язкам України з Німеччиною, котра також трансформувала свій політичний устрій від кайзерівської імперії до Веймарської республіки.

Передусім зазначимо, що рецензована книга є плодом багаторічних поглиблених авторських роздумів над емпіричним матеріалом, регулярної копіїткої «чорнової» роботи з архівними документами різного походження. Дослідниця критично переосмислює доробок великої когорти попередників, які за різних суспільно-політичних умов займалися цією темою. Сама Н.В.Кривець є гідною спадкоємицею вітчизняної школи історичної германістики, біля витоків котрої стояв видатний учений, д-р іст. наук, професор І.М.Кулинич.

Водночас рецензована монографія є важливою віхою в науковому доробку цієї галузі історії. Авторці вдалося на основі осмислення багатой джерельної бази цілісно і системно дослідити важливий історичний період становлення української державності міжвоєнної доби й найважливіших аспектів політичних та економічних українсько-німецьких зв'язків зазначеного часу.

Найбільш вагому частину документальної бази дослідження склали раніше неопубліковані джерела і матеріали, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України. Крім того, фактична інформація з «особливих папок» Центрального державного архіву громадських об'єднань України дала можливість висвітлити питання еволюції ставлення до німецьких колоністів у період колективізації, а також до тих робітників та спеціалістів, які взяли участь у процесі проведення радянської індустріалізації. Не менш важливо, що дослідниця знаходить зерна істини і в суперечливих спогадах історичних діячів тієї доби.

Завдяки такому науковому підходу на значному фактичному матеріалі показано найсуттєвіші чинники обопільних зв'язків. Зокрема з'ясовано значення українського питання для східноєвропейської стратегії Німеччини напередодні й під час Першої світової війни. Показано, як її концепція «серединної Європи» кореспондувалася з діяльністю СВУ. Адже спільною метою борців за незалежність України та німецьких прагматиків була зміна геополітичної орієнтації останньої, завдяки чому мало бути забезпечене її органічне входження до Центральної Європи як самостійної держави. Однак для цього забракло об'єктивних історичних передумов і наявних вітчизняних різноманітних матеріальних, політичних, інтелектуальних, ментальних ресурсів, котрі мали сприяти перетворенню України з об'єкта на суб'єкт міжнародних відносин.

На сторінках монографії проаналізовано встановлення й розвиток відносин між Українською Центральною Радою і Німеччиною на початку 1918 р. З урахуванням складної міжнародної ситуації показано особливості двосторонніх відносин у добу гетьмана П.Скоропадського. Водночас зазначимо, що дослідниця уникає однозначної відповіді на дискусійне питання, як саме кваліфікувати період перебування кайзерівських військ на території України у квітні–листопаді 1918 р., хоча наведені нею фактичні дані переконливо свідчать, що стосунки між ними та існуючою владою були асиметричними.

На превеликий жаль, жоден політичний режим, котрими рясніла історія доби української національно-визвольної боротьби, так і не спромігся консолідувати громадян навколо реальної практичної й реалістичної програми власних дій.

Натомість кайзерівська Німеччина добре розуміла, чого вона домагається, зокрема і від України, Польщі, колишніх балтійських губерній та Фінляндії. Виниклі на той час нові незалежні держави розглядалися нею як «лімітрофи», тобто буферна зона на кордоні більшовицької Росії й Західної Європи. Цікавий матеріал монографії стосується також місця кримського питання в українсько-німецьких відносинах 1917–1918 рр.

Звичайно, навряд чи в умовах заключного етапу Першої світової війни останні могли бути рівноправними. Однак навіть за цих несприятливих історичних тенденцій П.Скоропадський намагався не на словах, а на ділі зміцнювати засади української державності. Інша справа, що вимушена тісна співпраця з німцями, котрі вели себе як брутальні «культуртрегери», підривала легітимність гетьманського режиму. Він, зрештою, не пережив зміни суспільно-політичного устрою Німеччини після революційних подій листопада 1918 р.

Із закінченням Першої світової війни УНР не змогла переорієнтувати свою політику на країни Антанти, що послабило українську державність. Втім, навіть переможена Німеччина залишалася важливим політичним і торговельно-економічним партнером радянської України. За цих обставин змінюються завдання та функції дипломатичного представництва Директорії УНР у Німеччині. Його працівники відчували на собі всі перипетії й проблеми складного і суперечливого часу. Насамперед, попри нестачу матеріальних ресурсів, вони намагалися піклуватися про долю інтернованих українських військовополонених, надавали допомогу студентам-емігрантам. Практичною дипломатичною діяльністю займалося також консульство України у Мюнхені, хоча сама Баварія в той час переживала вир революційних подій, що, звичайно, позначалося на її ефективності.

Після поразки у Першій світовій війні в німців було мало золота, але зберігся розум, працелюбність у поєднанні з розвинутою промисловістю. Водночас складні умови повоєнної доби, визначені диктатом Версальського мирного договору, перетворили німецький націоналізм із традиційного на більш войовничий та експансіоністський. Радикальним чином змінилися історичні обставини. Смута в той час панувала й у новопроголошеній Веймарській республіці. Комінтерн намагався організувати революцію в Німеччині. Тож сприятливих умов для нормального розвитку українсько-німецьких зв'язків було обмаль.

У заключному розділі монографії висвітлено особливості взаємин УСРР і Веймарської республіки в 1921–1933 рр. Дослідниця слушно зазначає, що «політика радянської України щодо налагодження міжнародних відносин з іноземними державами будувалася не стільки на базі використання існуючих традицій, скільки на основі нових політичних реалій» (с.240). Німецький уряд залишався на позиції невизнання радянської України, хоча голова РНК, народний комісар у закордонних справах УСРР Х.Раковський посилався на той факт, що УНР та гетьманат Скоропадського вже були визнані Німеччиною. Тому мова мала йти про відновлення відносин на принципах невтручання у внутрішні справи. Зокрема пропонувалося, аби торговельне співробітництво розвивалося на основі українського капіталу, депонованого в рейхсбанку Німеччини за часів гетьманату П.Скоропадського. Однак за умов великого репараційного тягаря, котрий несла на собі остання, сподіватися на це було дуже складно.

Втім, насамперед контакти між радянською Україною і Веймарською республікою було відновлено із суто практичних питань, які стосувалися зокрема долі військовополонених Першої світової війни. Німецький уряд також був зацікавлений у вирішенні проблеми репатріації колоністів. Водночас дипломатична місія УСРР у Німеччині суттєву увагу приділяла нейтралізації там діяльності дипломатичної місії УНР.

Сталінські прагматики вважали, що різниця в соціальному устрої не повинна заважати взаємовигідному співробітництву. Німці працювали не лише на радянську індустріалізацію (тисячі інженерів були задіяні на будівництвах перших п'ятирічок), а й ділилися військовими технологіями. Однак після створення СРСР (грудень 1922 р.) знадобилося ще вісім місяців, аби у серпні 1923 р. припинити роботу дипломатичного представництва радянської України в Німеччині.

Н.В.Кривець слушно зазначає, що за умов нової економічної політики нагальною була потреба відкриття (1925) українських консульських столів при радянських дипломатичних установах у сусідніх із УСРР країнах. Однак подальша централізація зовнішньополітичної діяльності завадила запровадженню цієї традиції.

Дедалі суперечливішими ставали також радянсько-німецькі відносини. Поступове згортання нової економічної політики обмежувало потенціал економічного зацікавлення німецького бізнесу у прямих зв'язках із радянською Україною. Напруженішими ставали і політичні стосунки. В 1926 р. вийшов другий том гітлерівської «Майн кампф» зі скандальним розділом про Росію. Прискорено відбувалося згортання радянсько-німецької співпраці після «Шахтинської справи» (1928), спрямованої проти іноземних фахівців.

Поворотним моментом стала світова економічна криза 1929–1933 рр. Вже на XVI з'їзді ВКП (б) у 1930 р. Сталін проголосив курс на «розгорнутий наступ соціалізму». Одночасно Веймарська республіка вступила в добу своєї кризи та краху.

Настала нова історична доба, котра виходить за хронологічні межі зазначеного монографічного дослідження. Воно буде корисним для широкого кола науковців, викладачів і студентів, тобто цільової читацької аудиторії, яка цікавиться історією міжнародних відносин України.

Адже науковій праці «Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка (1918–1933 рр.)» властиве глибоке розуміння історичних тенденцій, котрі безпосередньо впливають на сучасність. Монографія дає нагоду під новим кутом зору подивитися на перипетії суперечливої історії першої третини XX ст. Зрештою, такий підхід надає можливість краще зрозуміти діалектику взаємодії суб'єктивних та об'єктивних, внутрішніх і зовнішніх тенденцій, які визначають міжнародні успіхи й невдачі. Головне, аби історичні уроки, котрими ряснують висновки праці, нарешті, засвоювалися з користю для сучасної вітчизняної дипломатії, яка забезпечує реалізацію зовнішньополітичного курсу України у не менш складних умовах.

А.Ю.Мартинов (Київ)